

K TEÓRII SPRAVODLIVOSTI JOHNA RAWLSA

SLÁVKA HADUŠOVSKÁ, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice

HADUŠOVSKÁ, S.: John Rawls' Theory of Justice
FILOZOFIA 52, 1997, No 5, p. 303

The paper focuses on liberalism and its impact on political science of the last few decades. Attention is paid especially to Rawls' theory of justice, which has initiated an ongoing discussion. The author (she) discusses the basic principles of Rawls' theory focusing on the problems of freedom and utilitarianism.

John Rawls, ktorého teóriou spravodlivosti sa budeme zaoberať, je predstaviteľom liberálne orientovanej filozofickej tradície. Liberalizmus je politicko-filozofický smer, ktorý svojím myšlienkovým potenciálom v posledných desaťročiach najviac obohatil sociálno-politickú teóriu. Bez ohľadu na myšlienkové divergencie v rámci liberalizmu môžeme povedať, že "východiskovým bodom liberálneho myslenia je sloboda individua ako sebaurčujúcej a morálne zodpovednej osoby ([1], 84). Vychádzajúc z tejto základnej pozície, liberálni myslitelia venujú svoju pozornosť všetkým podstatným sociálno-politickým problémom modernej doby (občianskej spoločnosti, právnemu štátu, postaveniu individua v spoločnosti, sociálnym väzbám, rovnosti, slobode atď) [2]. Rovnako na pôde filozofického liberalizmu sa rozprúdila myšlienkovito bohatá diskusia ku koncepciám spravodlivosti v takom rozsahu, že teórie, ktoré vznikli na tejto ideovej platforme (F. A. Hayek, R. Nozick, J. Rawls), majú výrazný vplyv na celkový stav diskusií o teórii spravodlivosti.

V dejinách filozofie bolo napísaných niekoľko prác, ktoré mali v čase svojho vzniku a svojím spôsobom majú aj teraz zásadný vplyv na myšlienkovú orientáciu v sociálnej a politickej filozofii. Za základné práce v tejto oblasti filozofie sa všeobecne považujú dnes už klasické diela: Platónova *Ústava*, Aristotelova *Politika*, Machiaveliho *Vládár*, Montesquieho spis *O duchu zákonov*, Rousseauova *Spoločenská zmluva*, Lockova *Druhá rozprava o vláde* a Kantove *Základy metafyziky mravov*. Domnievame sa, že k týmto prácam môžeme smelo priradiť aj Rawlsovu *Teóriu spravodlivosti*. V čase svojho vzniku vyvolala rozsiahlu diskusiu, ktorá v podstate trvá dodnes, aj keď v jednotlivých obdobiach s rôznou mierou záujmu. Je nepopierateľným faktom, že teória spravodlivosti Johna Rawlsa bola a je rozsiahlym inšpiračným materiálom pre sociálnu teóriu, ale rovnako pre reálnu sociálnu politiku.

V našej práci sa pokúsime v prvej časti analyzovať Rawlsov postup pri formulácii princípov spravodlivosti, ktoré sú podstatou jeho teórie. V druhej časti naznačíme časť otázok súvisiacich s problematikou utilitarizmu. Je to téma, ktorej Rawls venuje vo svojej práci rozsiahlu pozornosť, a preto sa domnievame, že sa jej pri analýze jeho teórie spravodlivosti nemožno vyhnúť.

Hlavné princípy Rawlsovej teórie spravodlivosti. Ako sme už spomenuli, Rawls je filozofom liberálnej politickej teórie. Preto rovnako ako v celom filozofickom či politickom liberalizme, aj v jeho teórii spravodlivosti je slobodný človek ako racionálne uvažujúca bytosť s možnosťou voľby východiskom akejkoľvek ďalšej argumentácie. Svoju koncepciu spravodlivosti Rawls postavil na zmluvnom princípe. Nie je to v dejinách filozofie myšlienka nová, no jeho cieľom je, ako sám priznáva, posunúť známe teórie spoločenskej zmluvy Locka, Rousseaua a Kanta na abstraktnejšiu rovinu. Rawlsovi sa skutočne podarilo výrazne rozpracovať obsahovú rovinu tejto problematiky a vytvoriť v rámci svojej teórie spravodlivosti ako férovosti princípy spravodlivosti, ktoré by mali zabezpečovať spravodlivú distribúciu práv a povinností v rámci základnej štruktúry spoločnosti.

Upraviť "pravidlá hry" na základe princípov spravodlivosti v základnej štruktúre spoločnosti, ktorú charakterizuje ako usporiadanie veľkých sociálnych inštitúcií do jedinej kooperačnej schémy s definovanými základnými právami a povinnosťami jednotlivcov, považuje Rawls za základ dobrého fungovania spoločnosti ([3], 95). Zvolené princípy spravodlivosti by mali zohľadňovať racionálne životné plány členov spoločnosti do takej miery, aby ich akceptovali a prijali do svojho hodnotového systému ako kritériá konania v sociálnej kooperácii. Na druhej strane však želania a aspirácie ľudí sú od samého začiatku obmedzované rovnakými princípmi spravodlivosti vytyčujúcimi hranice, ktoré systém ľudských cieľov musí rešpektovať. Spravodlivý spoločenský systém podľa Rawlsa vymedzuje oblasť, v ktorej sa ciele jednotlivcov musia rozvíjať. Vytyčuje rámec práva, šanci a prostriedkov, spôsob ich uspokojovania v tomto rámci i to, ako ich treba rozvíjať, aby sa stanovené ciele jednotlivcov mohli spravodlivo naplňovať ([4], 31). Zvolené princípy spravodlivosti, ktoré implicitne obsahujú tieto kritériá, vytvoria platformu, na ktorej je možný konsenzus všetkých strán spoločenskej kooperácie, a teda najvhodnejší inštitucionálny poriadok pre slobodu a rovnosť.

Princípy spravodlivosti sú objektom dohody v počiatočnej situácii rovnosti a podľa Rawlsa by si ich ľudia mali zvoliť "ako princípy vymedzujúce základné podmienky ich združovania". "Takýmto princípmi by sa mali regulovať všetky ďalšie dohody, vymedzovať jednotlivé druhy novej sociálnej kooperácie, ako aj formy vlády, ktoré možno ustanoviť." Takto definované princípy spravodlivosti Rawls nazýva "spravodlivosť ako férovosť" ([3], 74).

Táto myšlienka je východiskovou platformou jeho koncepcie a tvorí základ, na ktorom Rawls ďalej rozpracováva a špecifikuje svoju teóriu spravodlivosti. Zdôrazňuje, že spravodlivosť môže byť len výsledkom slobody racionálne uvažujúcich ľudí, ktorí sa dohodnú na pravidlách koexistencie.

Teóriu spravodlivosti Rawls rozdeľuje do dvoch hlavných častí: 1. interpretácia pôvodnej východiskovej situácie a formulácia rôznych voliteľných princípov; 2. argumentácia ukazujúca, ktorý z týchto princípov by bol naozaj zvolený.

Pôvodná situácia rovnosti z hľadiska spravodlivosti ako férovosti tak, ako ju chápe Rawls, zodpovedá prirodzenému stavu podľa tradičnej teórie spoločenskej zmluvy. Nechápe ju však ako skutočný historický stav. Rozumie ňou čisto hypotetickú situáciu, pomocou ktorej možno dospieť k určitej koncepcii spravodlivosti. Rawls však do svojej koncepcie vkladá prvok, ktorý z tradičných koncepcií spoločenskej zmluvy nepoznáme.

Vytvára na vysokom stupni abstrakcie hypotetickú situáciu rovnakej slobody v počiatočnej pozícii rovnosti, v ktorej zmluvné strany nepoznajú niektoré konkrétne skutočnosti.

Rawls si v plnom rozsahu uvedomuje fakt, že presadzovanie osobných záujmov jednotlivcami pri koncipovaní princípov spravodlivosti v sociálnej kooperácii nemožno vylúčiť. Za pravé princípy spravodlivosti preto považuje princípy zvolené za "závojom nevedomosti" ako výsledok "férovej dohody či vyjednávania" v situácii, ktorý opisuje ako pôvodný stav, ako "férovú východiskovú situáciu". V pôvodnej situácii voľby princípov spravodlivosti "nikto nepozná svoje miesto v spoločnosti, svoje triedne postavenie alebo svoj sociálny status; nepozná ani blaho, ktorého by sa mu prípadne dostávalo pri rozdeľovaní prírodných statkov a vlôh, ani svoju inteligenciu, silu a podobne. Nemá ani vlastnú koncepciu dobra, ani podrobný racionálny životný plán, nepozná svoje vlastné psychologické zvláštnosti, ako je nechuť alebo sklon k optimizmu či pesimizmu. Navyše ... účastníci nepoznajú konkrétnu situáciu vlastnej spoločnosti. To znamená, že nepoznajú jej ekonomickú politickú situáciu, dosiahnutú úroveň civilizácie a kultúry. Osoby v pôvodnej situácii nepoznajú ani vlastnú generačnú príslušnosť." ([3], 106).

Dôvody, ktoré viedli Rawlsa k vytvoreniu takého rozsiahleho informačného deficitu pre zmluvné strany v pôvodnej situácii, sú častou témou analýz venovaných jeho teórii. Jedno z možných vysvetlení prezentuje aj E. Tugendhat. Podľa jeho komentára závoj nevedomosti Rawls využíva na to, aby mohol oddeliť voľbu princípov spravodlivosti od zohľadňovania záujmov iných. V takto nastolenej situácii nevedie k nestranosti zmluvných strán úmysel dosiahnuť súhlas alebo inú zámernú snahu, ktorá akt voľby správa, ale práve predchádzajúce uplatnenie závoja nevedomosti. Voľba tak môže byť rozumným rozhodnutím, ktoré smeruje len k vlastnému prospechu [5].

Počiatočná situácia s rozsiahlymi obmedzeniami týkajúcimi sa aktérov vyjednávania či dohody predstavuje podľa Rawlsa rozumné podmienky pre výber princípov spravodlivosti. V takto definovanom pôvodnom stave rovnosti nik nemôže vymyslieť princípy, ktoré by uprednostňovali jeho špecifickú situáciu.

Rawls je presvedčený, že ľudia by si v takto nastolenej pôvodnej východiskovej situácii zvolili dva základné princípy, ktorých inštitucionálne uplatňovanie v základnej spoločenskej štruktúre by umožnilo spravodlivé fungovanie spoločenských vzťahov. Prvý princíp "požaduje rovnosť pri pridelovaní základných práv a povinností v spoločnosti". Podľa druhého sú "sociálne a ekonomické nerovnosti - napríklad pokiaľ ide o bohatstvo a autoritu - spravodlivé, pokiaľ sú v konečnom dôsledku v prospech všetkých, predovšetkým v prospech najmenej zvýhodnených členov spoločnosti" ([3], 77). Na základe týchto princípov sa v rámci významnejších spoločenských inštitúcií majú rozdeľovať základné práva a povinnosti a rovnako sa má určovať rozdelenie prospechu vyplývajúceho zo spoločenskej kooperácie. Za významnejšie spoločenské inštitúcie Rawls označuje politický systém, ekonomické a spoločenské mechanizmy, ako aj zákonom chránenú slobodu svedomia, konkurenciu trhu, súkromné vlastníctvo a rodinu ([4], 19). O inštitúciách uvažuje dvojakým spôsobom: 1. ako o abstraktnom subjekte, t.j. ako o novej forme správania vyjadrenej systémom pravidiel, a 2. ako o realizácii konaní vymedzených týmito pravidlami v myslení a správaní určitých osôb

v určitom čase ([4], 45). Z týchto kritérií Rawlsovi vyplýva definícia inštitúcie. "Pod inštitúciou budeme rozumieť verejný systém pravidiel, ktorým sú definované úrady a postavenia s ich právami a povinnosťami, právomocami a imunitami atď. Tieto pravidlá vymedzujú určité formy konania ako prípustné a iné ako zakázané, stanovujú testy a záruky atď. pre prípady ich porušovania." ([4], 45).

Pri riešení nastolených problémov má jeho text takmer platónsku dôslednosť. Kým však Platón všetky pochybnosti o riešenej otázke kladie do úst oponentom v dialógoch, Rawls si pochybovačné otázky o probléme kladie v textoch sám. Často sa zdá, že takáto otázka objavila slabé miesto v jeho systéme a že autor bude musieť revidovať predchádzajúce názory. Opak je však pravdou. Rawls logickými argumentmi pripustí istú korekciu, prípadne doplnenie, ale v konečnom dôsledku dovedie čitateľa k potvrdeniu svojich predošlých východísk. Tento spôsob argumentácie a uvažovania je najviditeľnejší pri precizovaní obsahu princípov spravodlivosti. Pri ich formulácii Rawls prechádza niekoľkými etapami, pričom každá nasledujúca korekcia je dôkladne zargumentovaná. Prvá formulácia princípov spravodlivosti je ich základným vymedzením:

1. "Každá osoba má mať rovnaké právo na čo najširší systém základných slobôd, ktoré sú zlučiteľné s podobnými slobodami pre iných ľudí."
2. "Sociálne a ekonomické nerovnosti sa majú upraviť tak, aby a) sa u oboch dalo rozumne očakávať, že budú na prospech kohokoľvek, a b) boli spojené s pozíciami a úradmi prístupnými pre všetkých." ([4], 48).

V procese argumentácie Rawls stanovuje formálne podmienky (1. podmienka všeobecnosti, 2. podmienka univerzálnej aplikovateľnosti, 3. podmienka verejnosti, 4. podmienka ordinárneho usporiadania konfliktných nárokov, 5. podmienka konečnosti), ktoré by mali viesť k najvhodnejšiemu výberu princípov spravodlivého usporiadania základnej štruktúry spoločnosti. Považuje ich za prirodzené a priamo vyplývajúce z funkcie princípov pri usmerňovaní nárokov, ktoré ľudia kladú na inštitúcie a na seba navzájom ([4], 89-92).

Na základe tejto teoretickej konštrukcie a pri zohľadnení všetkých argumentov Rawls formuloval konečnú verziu oboch princípov. Prvý princíp znie: Každá osoba má rovnaké právo na najrozsiahljší celkový systém rovnakých základných slobôd pre všetkých. Druhý princíp znie: Sociálne a ekonomické nerovnosti majú byť usporiadané tak, aby:

- a) prinášali čo najväčší prospech najmenej zvýhodneným jedincom v súlade s princípom spravodlivej úspornosti
- b) boli spojené s úradmi a pozíciami, ktoré sú prípustné všetkým za podmienok slušnej rovnosti príležitostí pre všetkých ([4], 182).

Princípy spravodlivosti sú doplnené dvoma pravidlami priority. Prvé pravidlo priority (priorita slobody) stanovuje, že "sloboda môže byť obmedzená len kvôli slobode". Táto možnosť môže podľa Rawlsa nastať len v dvoch prípadoch: a) čiastočné obmedzenie slobody jednotlivca musí podporovať celkový systém slobôd, na ktorom sa podieľajú všetci; b) rozdiely v miere slobody musia byť prijateľné pre občanov s menšou mierou slobody. Druhé pravidlo priority (priorita spravodlivosti pred efektívnosťou a blahobytom) stanovuje, že a) nerovnosť príležitostí musí zlepšiť príležitosti

ľudí s menšími príležitosťami; b) nadmerne vysoká miera úsporných opatrení musí celkove zmierniť bremeno ľudí, ktorých sa tieto opatrenia týkajú ([4], 183).

Prvý princíp spravodlivosti sa primárne zameriava na politickú oblasť a Rawls za spravodlivú považuje čo najväčšiu mieru základných slobôd pre všetkých členov spoločnosti. Garancii základných občianskych slobôd vo všetkých rovinách ([4], 48) prisudzuje veľkú dôležitosť a zdôrazňuje ich rovnakú platnosť pre všetkých, pretože občania spravodlivej spoločnosti majú mať rovnaké základné práva. Túto podmienku dopĺňa požiadavkou "lexikálneho usporiadania" oboch princípov, čo znamená, "že porušenie rovnakých základných práv inštitúciami podľa prvého princípu nemôže byť ani ospravedlnené, ani kompenzované väčším sociálnym a ekonomickým prospechom" ([4], 49).

Zdôrazňovanie priority prvého princípu vyplývajúce z prvého pravidla priority (sloboda môže byť obmedzená len kvôli slobode) a hlavne z požiadavky lexikálneho usporiadania oboch princípov spravodlivosti vyneslo Rawlsovi mnoho kritiky. Niektoré kritické stanoviská k téme slobody v jeho teórii spravodlivosti stručne predstavuje A. Rich ([6], 196-198).

Domnievame sa, že otázka miery slobody predovšetkým v oblasti ekonomickej, otázka možnosti jej obmedzenia, prípadne neobmedzenia zo strany inštitúcií je v Rawlsovej teórii spravodlivosti ďalším vážnym problémom. V rámci liberalizmu sa mu venuje aj v nadväznosti na Rawlsovu teóriu pomerne veľká pozornosť (F. A. Hayek, R. Dworkin, R. Dahrendorf).

Druhý princíp sa zameriava na zabezpečenie spravodlivého fungovania inštitúcií v sociálnej a ekonomickej oblasti. Podľa Rawlsa však nemožno zvoliť princíp, ktorý by spĺňal všetky stanovené formálne podmienky, bol by dostatočne jednoduchý a zároveň by eliminoval nerovnosti v spomenutých oblastiach. V ekonomickej a sociálnej oblasti nerovnosti nemožno vylúčiť. Vyplývajú z rôznych sociálnych východiskových pozícií, ktoré sú súčasťou základnej štruktúry spoločnosti a do ktorých sa človek rodí. Východiskové pozície priamo ovplyvňujú prirodzené podmienky štartu do života. Ľudia, ktorí v týchto pozíciách žijú, majú rôzne očakávania svojho uplatnenia v spoločnosti. Ciele jednotlivcov sú determinované ich osobnými záujmami, schopnosťami, ale aj politickým systémom, ekonomickými či spoločenskými okolnosťami. Preto Rawls nerovnosti v sociálnej a ekonomickej oblasti nepovažuje za nespravodlivé, "pokiaľ sú v konečnom dôsledku na prospech všetkých, predovšetkým na prospech najmenej zvýhodnených členov spoločnosti." ([3], 77).

Rawlsova teória obsahuje náznak sociálno-kritického postoja vo vzťahu k fungujúcim demokraciám. Jednoznačne vyjadruje starostlivosť o každého člena spoločnosti, predovšetkým o člena najmenej zvýhodneného, ale kladie podmienku - nepoškodzovať záujmy ostatných členov spoločnosti. Práve preto ho môžeme začleniť skôr do sociálne orientovanej liberálnej tradície ([3], 13). Tento názor zastáva aj A. Rich, keď píše: "Jeho (t.j. Rawlsova - poz. autora) teória spravodlivosti obsahuje vzhľadom na skutočné pomery v liberálnych spoločnostiach s trhovým hospodárstvom skôr výrazný sociálno-kritický potenciál. Ide v nej o systém založený síce v podstate na trhovom hospodárstve, ale tento poriadok má zároveň čo najviac vyrovnávať existujúce nerovnosti v rozdeľovaní materiálnych i sociálnych pozícií." ([6], 193).

Teória spravodlivosti ako férovosti verzus utilitarizmus. Problém, ktorému sa v Rawlsovej teórii spravodlivosti nemožno vyhnúť, je komparácia jeho princípov spravodlivosti s klasickou utilitaristickou koncepciou. Pri definovaní klasického utilitarizmu sa Rawls opiera o názory H. Sidgwicka. Za východisko utilitarizmu považuje myšlienku, že spoločnosť je správne usporiadaná, a teda spravodlivá vtedy, keď sú hlavné inštitúcie organizované tak, aby zaručovali najväčšiu sumu spokojnosti pre všetkých jej členov ([4], 27).

V rámci liberalizmu mal utilitarizmus v minulosti veľmi silné pozície. Jeho zástancami boli takí významní predstavitelia liberálneho myslenia ako J. S. Mill či J. Bentham. Trvalo pomerne dlho, kým sa utilitaristická orientácia v rámci liberalizmu zmenila. Tieto fakty sú zrejme hlavným dôvodom, ktorý viedol Rawlsa k tomu, že venoval značnú pozornosť vymedzeniu rozdielov medzi svojou koncepciou spravodlivosti a klasickým utilitarizmom. Odmietla ho až do takej miery, že za hlavný cieľ teórie spravodlivosti ako férovosti si stanovil "sformulovať alternatívu ku klasickému utilitarizmu" ([4], 189).

Rozdiely medzi Rawlsovou teóriou a klasickou utilitaristickou teóriou sú jednoznačne stanovené už samotnou formuláciou princípov spravodlivosti. Prvý princíp požaduje najrozsiahlejšie možné práva a slobody pre každého člena spoločnosti. Spravodlivosť ako férovosť nepripúšťa kompenzáciu straty slobody jednotlivca väčším blahom iných osôb, ako to pripúšťa utilitaristická koncepcia spravodlivosti. Rawls vo svojej teórii jednoznačne odmieta argument, že sa zisky a straty rôznych osôb v rámci spoločnosti dajú vyrovnať tak, ako keby išlo o jednu osobu ([4], 29).

Ak porovnáme druhý Rawlsov princíp, ktorý zohľadňuje pri distribúcii výhod všetkých jedincov v spoločnosti, s utilitaristickou teóriou, podľa ktorej zodpovedajú spoločenské inštitúcie princípu spravodlivosti vtedy, keď sú schopné maximalizovať celkový úžitok, prichádzame opäť k jednoznačnému rozporu. Rawls oprávnene vyčíta utilitarizmu, že "neberie vážne rozdiely medzi ľuďmi" a za spravodlivé považuje realizovať čo najväčšie šťastie pre čo najväčší počet ľudí (J. Bentham), alebo svoj cieľ vidí v priemernom úžitku pripadajúcom na osobu (J. S. Mill). "Najprirodzenejšou cestou, ako dospieť k utilitarizmu," konštatuje Rawls, "je teda rozšírenie princípu racionálneho výberu pre jedného človeka na spoločnosť ako celok." ([4], 29). Podľa utilitaristickej predstavy o spravodlivosti v konečnom dôsledku nezáleží na tom, ako je "suma uspokojenia rozdelená medzi jednotlivcov" ([4], 28).

Rawls považuje princípy spravodlivosti za základ, na ktorom možno organizovať inštitúcie. Podľa neho sú inštitúcie základnou platformou budovania spravodlivej spoločnosti. V utilitaristickej teórii je to naopak. Podľa Rawlsovho komentára utilitarizmus o princípoch spravodlivosti uvažuje ako o pravidlách s druhoradou platnosťou. Vznikli vďaka tomu, že v podmienkach civilizovanej spoločnosti je spoločensky veľmi užitočné, ak sa podľa nich zväčša riadime, a len za výnimočných okolností pripúšťame ich porušovanie ([4], 103). V tomto zmysle Rawlsovú teóriu koncentrovanú do dvoch princípov spravodlivosti môžeme skutočne považovať za alternatívu klasického utilitarizmu.

Vyvvstáva tu však ešte jeden problém. Rawls je predstaviteľom zmluvnej teórie a zároveň odmieta utilitarizmus. "Zmluvná teória súhlasí s utilitarizmom v tom, že základné princípy spravodlivosti oprávnené závisia od reálnych faktov týkajúcich sa ľudí v spoločnosti. Táto podmienenosť je explicitne vyjadrená v opise pôvodného stavu. Rozhodnutie zmluvných strán sa uskutočňuje na základe všeobecnej znalosti vedenia." ([4], 103). Rawls sám pripomína, že každá z teórií spoločenskej zmluvy obsahuje v sebe prvok užitočnosti, pretože sa vytvára a akceptuje preto, aby sa zabezpečili a chránili práva aktérov. Treba preto zvážiť, či možno úplne eliminovať prvok užitočnosti v jeho koncepcii. Rawls sa snaží odbúrať tento problém "závojom nevedomosti", ktorý úplne zrovnoprávňuje ľudí v pôvodnej východiskovej situácii a vytvára pre zmluvné strany vhodné podmienky na voľbu princípov spravodlivosti. Fakt rovnosti podľa neho eliminuje pravdepodobnosť súhlasu s princípmi, ktoré by obsahovali trvalé vlastné zvýhodnenie, aby sa tak celkove dosiahol väčší prospech pre iných ([4], 23). Napriek tomuto Rawlsovmu argumentu sa ľudia v konečnom dôsledku na základe racionálnej voľby dohodnú na tom, čo je pre nich najvýhodnejšie. V podstate sú to jeho princípy spravodlivosti. Podľa nášho názoru práve spoločná črta Rawlsovej teórie spravodlivosti a utilitarizmu, ktorá spočíva v rovnakom chápaní dobra ako uspokojovania racionálnych potrieb ([4], 31), je prvkom, ktorý vnáša do jeho teórie prvok utilitarizmu.

Tento zložitý problém, ktorý prirodzene vyvvstáva pri analýze jeho koncepcie, nemožno vyriešiť stručným konštatovaním. Zdá sa, že skúmanie prítomnosti prvku užitočnosti v Rawlsovej teórii nás môže viesť k zaujímavým výsledkom.

LITERATÚRA

- [1] GOUSEAU, F. A. M.: Liberální společnost a vláda zákona. In: Liberální společnost. Praha, Filosofie, FÚ AV ČR 1994.
- [2] Liberální společnost, Zborník príspevkov z konferencie v Castel Gandolfo 1992. Praha, Filosofie, FÚ AV ČR 1994.
- [3] O slobode a spravodlivosti. Bratislava, Archa 1993.
- [4] RAWLS, J.: Teorie spravedlivosti. Praha, Victoria publishing 1995.
- [5] TUGENDHAT, E.: Poznámky k některým metodickým aspektům Rawlsovy teorie spravedlnosti. In: Filozofický časopis, 42, 6, 1994, s. 976-978.
- [6] RICH, A.: Etika hospodářství. Svazek I, Teologická perspektiva. Praha, Oikúmené 1994.

Slávka Hadušovská
 Spoločenskovedný ústav SAV
 Karpatská 5
 Košice
 SR